

Iddo Landau: Hledání smyslu v nedokonalém světě

Z anglického originálu *Finding Meaning in an Imperfect World* přeložil

David Černý.

Praha, Academia 2024. 268 s.

V loňském roce vydala Academia v rámci edice „Společnost“ knihu izraelského filosofa Idda Landaua *Hledání smyslu v nedokonalém světě*.¹ Jedná se o překlad z pera Davida Černého, titul vyšel původně v Oxford University Press v roce 2017. Jak se dočteme v „Předmluvě k českému vydání“ (s. 14),² David Černý byl rovněž iniciátorem vzniku české verze knihy, za což, jak v dalším ukážu, je vhodné vyjádřit vděčnost.

Otázka smyslu, potažmo smyslu života, v sobě nese zvláštní ambivalenci. Přínejmenším doposud tomu tak, zdá se, bylo, a předností tohoto titulu je její narušování. O co se jedná: Tato otázka patří mezi témata, která si běžná, nefilosofická populace s filozofy a jejich úsilím běžně spojuje, zároveň však platí, že profesionální filozofové ji obvykle doprovázejí ironickým pousmáním, skepsí či jiným typem rezervované reakce, již dávají najevo, že toto rozhodně nepatří na pracovní stůl akademického filozofa. Iddo Landau však ukazuje, že tento postoj není nutný a ani zdravý a že filosofie se nemusí nechat vytlačit z této citlivé oblasti populární psychologickou a seberozvojovou literaturou.

Právě v tom, stručně řečeno, spočívá hlavní přínos jeho knihy. Jeho přístup k otázce smyslu by se dal shrnout do formule „o smyslu bez patosu“, případně „vrátit diskusi o smyslu zpět na zem“ (s. 39). Jde o přístup civilní, pluralistický, nekompromisně věcný a střídavý. Landau odmítá nošení této otázky do tajemna a majestátní dramatickosti a přesvědčivě ukazuje, že i zdravý lidský rozum zde může vykonat kus užitečné práce, jejímž důsledkem může být zvýšení vnímané smysluplnosti ve vlastním životě či v životě druhých, což není maličkost. Podívejme se na strukturu a hlavní argumenty knihy a následně na několik problematických bodů spojených s tématem smyslu.

Česká verze knihy se vyznačuje velice přehlednou strukturou, čtenářsky přístupným a vstřícným frázováním do 19 kapitol na zhruba 250 stranách. Obsah poskytuje jasné vodítko k použití: hned po „Úvodu“ (s. 15) je čtenář zván k četbě „Důsledků“ (s. 29–39) coby předběžných závěrů, které jsou zopakovány a rozvíjeny v posledních dvou kapitolách, jež nesou názvy „Závěr I“ a „Závěr II“. První z obou Závěrů se věnuje důležité diskusi s existencialistickým myšlením, které často problém smyslu „jen zhoršuje“ (s. 244), druhý „Závěr“ pak formuluje strohé shrnutí a prakticky uplatnitelné zásady. Vlastní obsahové jádro knihy lze rozdělit

1 Landau, I., *Hledání smyslu v nedokonalém světě*. Z anglického vydání (Landau, I., *Finding Meaning in an Imperfect World*. New York, Oxford University Press 2017) přeložil D. Černý. Praha, Academia 2024.

2 Stránkové odkazy v závorkách v textu se vztahují k recenzované publikaci.

do dvou částí: první (kap. 3 až 13) se věnuje vyvracení nejběžnějších námitek ohledně smyslu života, druhá (kap. 14 až 17) pak diskutuje pozitivní stránku ve smyslu konkrétních cest, jimiž lze smysluplnost života či vnímání této smysluplnosti (což jsou dva samostatné aspekty) zvýšit.

Co se týče hlavních teze první, negativní části, je značně jednoduchá: autor se snaží ukázat, že oním zvláštním „fenomémem“, který brání dostatečnému vnímání smyslu, je perfekcionismus coby utkvělá představa či zvnitřnělý imperativ, který říká: „pokud něco není na sto procent, není to ono“, případně: „nedokonalost je zločinem“ (srov. s. 46).³ Díky utkvělému perfekcionismu se člověk sám permanentně frustruje, noří se do negativity a neumí vidět to hodnotné a dobré, co jeho život obsahuje. Tato teze může znít až banálně, nicméně autor ji interpretuje v různých situacích, ukazuje ji v různých modifikacích a jeho výkladu nelze upřít přesvědčivost. Autorovou výhodou je jeho vlastní praxe a četné rozhovory nejen se studenty, ale např. i s onkologickými pacienty v rámci dobrovolnické práce. Z těch shrnuje: „Většina lidí, kteří se mi svěřili, že nepovažují své životy za smysluplné, se hlásila k nějaké verzi perfekcionistačích předpokladů“ (s. 45). Tato věta banální není.

V souladu s perfekcionismem autor interpretuje i značně silnou a rozšířenou absolutistickou, resp. teistickou pozici, podle níž „pokud neexistuje Bůh a nesmrtelnost, znamená to, že samotný život je absurdní. Znamená to, že naše životy postrádají konečný smysl.“ (s. 47)⁴ Smysluplné je zde totéž co nepodmíněné a absolutní, nicméně „postrádat konečný smysl a nemít vůbec žádný smysl jsou dvě velmi odlišné věci. Život může být smysluplný, i když nemá žádný konečný smysl“ (tamtéž).⁵

Nejrozšířenější podobou perfekcionismu je vznášení nadměrných nároků na sebe sama. Jak Landau píše: „Kdybych měl shrnout poselství této knihy jednou větou, bylo by to ‚Nebudte krutí vůči sobě‘.“ (s. 50) Výstižně pak propojuje „krutost vůči sobě“ s rozšířeným paradigmatickým extrémním soutěživostí (s. 51–54). Přehnaný důraz na soutěživost narušující lidské vnímání smyslu je jedním z momentů, v nichž rezonuje obecně pedagogický a terapeutický potenciál knihy.

Těžšístem negativní části knihy jsou kapitoly 5 a 6 tematizující smrt a anihilaci, resp. rozšířenou tezi, že „smrt a anihilace bere našim životům smysl“ (s. 75). Tyto kapitoly lze doporučit těm, kteří nebudou ochotni číst celou knihu. Argumentace autora je opět značně civilní a věcná: snaží se ukázat, že ani ateistické (či lépe non-teistické) vnímání skutečnosti neimplikuje absurdno. Vyústěním rozvětvené úvahy, kterou zde není nutno celou rekapitulovat, je poukaz na to, že konečný ži-

3 K novějším titulům na téma perfekcionismu dostupným v češtině patří např. Bonelli, R. M., *Perfekcionismus. Když cíl je nutnost*. Přel. M. Smrkovský. Praha, Omega 2017; Sharon, M., *Být perfektní nemusí být perfektní. Zvládejte svůj perfekcionismus*. Přel. P. Diestlerová. Praha, Portál 2023; Zahariades, D., *Radost z nedokonalosti. Jak se zbavit perfekcionismu a být šťastnější*. Přel. R. Souček. Praha, Grada 2021.

4 Craig, W. L., *The Absurdity of Life without God*. In: Klemke, E. D. (ed.), *The Meaning of Life*. New York, Oxford University Press 2000, s. 40–56, zde s. 41.

5 Slovo „konečný“ je nutno číst ve významu „finální“, nikoliv „omezený“.

vot lze spojit s konečným množstvím hodnotných věcí, skutků, okamžiků. Vnímání smyslu je vnímáním těchto dílčích hodnot, které zkrátka nejsou nějakým nic, ale jsou pozitivem, které lze vlastním úsilím navyšovat. I konečný smysl zůstává smyslem, nekolabuje nutně v nesmysl. Řečeno autorovými slovy, „i když konečnost hodnotu snižuje, nevymaže ji zcela“ (s. 87).

Za velice zdařilou lze považovat ve zmíněné šesté kapitole argumentaci proti populárnímu textu *Mýtus o Sisyfovi*, jehož autorem je Albert Camus.⁶ Autor poukazuje na nevěcný, škodlivý patos tohoto často přeceňovaného textu. Čtenář se lehce nechá unést literární bravurností a vábivostí obrazů a metafor a existenciálním patosem,⁷ nicméně při věcném rozboru je nucen uznat, že u Sisyfa jde o „špatné podobenství“ (s. 90). Škodlivost podobných existencialistických textů spočívá v posilování představy o nesmyslnosti života (srov. tamtéž). Camus se ve své analýze absurdna snaží poukazovat na to, že svět je hluchý vůči lidským aspiracím, touhám a potřebám.⁸ V tom má spočívat jádro absurdna jakožto úderného vystižení lidské situace.

Není však nikterak obtížné poukázat na chybnost takové myšlenky, na to, že lidský svět na úsilí a jednání konkrétního člověka vždy nějak reaguje (byť někdy třeba opožděně, neadekvátně, byť existuje nevědeckost a nepochopení atd.). A co se týče lidské konfrontace s mimolidským světem (abychom vybočili z úvah recenzované knihy), stačí poukázat na zkušenost lidí, kteří se vrací z dlouhých pěších túr, běhů či jiných pobytů v přírodě – bude obtížné najít někoho, kdo bude po prožití konfrontací s mimolidským světem přesvědčen o absurditě a snížení smyslu života. Pravidlem bývá přesný opak, což bývá i důvod, proč čím dál tím více lidí podobné aktivity vyhledává.

Co se týče druhé, pozitivní části autorova výkladu, jejím jádrem je kapitola 15 se sérií sedmi pečlivě formulovaných otázek, jež adresáta směřují k věcným aspektům utvářejícím fenomén smysluplnosti v jeho konkrétní životní situovanosti. Otázky se vyznačují didakticko-terapeutickým potenciálem a tvoří druhé jádro knihy. Další důležitou částí pozitivní argumentace je motiv „rozpoznávání“, kterému je věnována kapitola 16. Tímto ne zcela elegantním slovem⁹ je míněno „rozvíjení citlivosti vůči hodnotným a krásným aspektům v nás samotných i v druhých lidech“ (s. 219), přičemž vnímání hodnotného a krásného je vnitřně příbuzné (s. 226) – a zároveň platí, že „lidé prostě kráčí po stezkách života takřka jako slepci, nevnímají většinu hodnotných věcí; přehlíží nebo úplně ignorují důležité aspekty reality“ (s. 226).

6 Camus, A., *Mýtus o Sisyfovi*. Přel. D. Steinová. Praha, Svoboda 1995.

7 Lze poukázat na Camusovy věty typu: „Nějaký člověk telefonuje za skleněnou stěnou; neslyšíme ho, vidíme však jeho nedůležitou mimiku: klademe si otázku, proč vlastně žije.“ Tamtéž, s. 11.

8 Srov. tamtéž, s. 19.

9 V originále se pracuje s výrazem „recognizing“ (s. 229), zahrnujícím takové motivy, jako jsou „attention“ (s. 235), „ways of resensitizing ourselves to value“ (s. 234) či „sensitisation to beauty/to value“ (s. 235).

Čtenář si povšimne, že autorem vyzdvihované motivy nepředstavují teoreticky příliš komplikované myšlenky – „přesto se zdá, že se jimi pozoruhodně velký počet lidí neřídí..., neboť jsou tak zjevné, že se staly neviditelnými“ (s. 255). Celkovou intencí Landauovy knihy je proto učit se minimalizovat tuto diskrepanci, učit se vidět smysl a učit se za vidění a žití smyslu přebírat zodpovědnost.

Co se týče problematických motivů recenzované publikace, zde bych zmínil dva body, které si zasluhují diskusi – ovšem s plným vědomím toho, že čtenář patrně v rámci takto citlivé a široce pojaté problematiky patrně nalezne i řadu jiných diskutabilních aspektů. První se týká motivu smrti a druhý autorova přístupu k filosofické tradici „existencialismu“. Ve zmíněné klíčové kapitole 6 se Landau snaží vyvrátit námitku, podle níž smrt a konečná anihilace všeho bere všemu lidskému počínání smysl a činí lidský život koneckonců nesmyslným. Jádrem jeho vyvrácení je tato teze: „i když vztahy, skutky, dny a životy netrývají věčně, skutečnost jejich hodnoty v nějakém časovém okamžiku má status věčnosti. Vždy bude například pravda, že jsme prožívali momenty blízkosti, důvěry a velké radosti s členy naší rodiny, nebo že jsme měli potěšení z četby básně či pohledu na moře. ...navěky zůstane skutečností, že jsme se určitého dne... chovali správně a něco dobrého jsme dokázali a příjemného prožili. Tohle nemůže nic změnit.“ (s. 87)

Podle autora tedy smrt a anihilace sice snižují, avšak neeliminují smysl života. Jeho argumentace je přitom zvláštním způsobem eternalistická. Domnívám se však, že má-li platit teze o „statusu věčnosti“ a o tom, že „navěky zůstane skutečností, že jsme...“, je nutné postulovat mimočasovou instanci disponující „věčným pohledem“, pro niž a vůči níž ono časové zůstává věčnou pravdou. Pokud takové postulování spojené s vykročením „za“ či „nad“ plynoucí čas odmítneme, obávám se, že autorova teze zůstává pouhým přáním.

Druhý bod se týká práce s klasiky filosofie existence a smyslu. Domnívám se, že přesvědčivost Landauovy snahy vypořádat se s nimi z civilně pluralistické pozice „common sense“ je kolísavá. Zatímco roztroušené poznámky na adresu již zmíněného Camuse či také Sartra či Schopenhauera vyznívají přesvědčivě, pohled na Nietzscheho (a také Heideggera) je značně paušalizující a ulpívá na jednoduchých schématech a motivech, kdy např. „nadčlověk“ je typickým proponentem perfekcionismu (srov. 43–44). Trpělivější pohled by však nepochybně dokázal vidět Nietzscheho, který chce stejně jako autor „vrátit otázku smyslu zpět na zem“ (srov. 39), třebaže na druhé straně zároveň odsuzuje ty, kdo rezignují na cíle přesahující hranici jednoho dne.¹⁰ Instrumentální práce právě s tímto autorem tak spíše podrývá, než posiluje autorovu argumentaci.

S tím souvisí celková limitace Landauovy strategie. Vyvracející sokratovská argumentace totiž neklade otázky z perspektivy hlubšího uchopení lidského bytí

10 Srov. Nietzsche, F., *Tak pravil Zarathustra. Kniha pro všechny a pro nikoho*. Přel. O. Fischer. Olomouc, Votobia 1995, s. 9–14.

na světě, o které se klasičtí autoři snaží, nýbrž z perspektivy každodennosti. Tato strategie může sugerovat přesvědčení, že ona ve vlastním smyslu filosofická perspektiva je nenáležitá a zavádějící, k takovému tvrzení však z jím zvolené perspektivy autor nemá mandát. Jeho argumentace dostačuje jen k tomu, aby poukázala na potenciální škodlivost nekritické práce se zmíněnými autory, jejímž charakteristickým symptomem je situace, kdy samo jméno se stává argumentem.

Co se týče edičního zpracování, to by si zasloužilo větší preciznost a trpělivost. Přetlumočení knihy do českého prostředí není jen věcí překladu – ten je až na výjimky zdařilý, ale mělo by se týkat rovněž referovaných zdrojů. Bohužel v překladu místy zůstávají odkazy na anglické edice klasických děl, která máme k dispozici v českém vydání, což zbytečně devaluje poznámkový aparát. Přitom v jiných případech je zase odkazováno na české edice klasických textů (srov. např. pozn. 205 a 206 na s. 239).

Přes zmíněné problémy je tato kniha jednou z mála česky vydaných novějších prací o filosofii smyslu. Zájemci o tento motiv, ať již z oblasti filosofie, psychologie, či terapeutické a pedagogické praxe, by ji neměli nechat bez povšimnutí.

Ondřej Sikora

Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
ondrej.sikora@upol.cz